

LITERATUUR LEEFT

Geïntegreerd literatuuronderwijs op College de Heemlanden

Bij de invoering van de tweede fase kregen scholen de mogelijkheid geïntegreerd literatuuronderwijs te gaan geven. In de afgelopen jaren heeft het merendeel van de scholen die hiermee zijn begonnen, dit vak weer afgeschaft. College de Heemlanden in Houten zwemt tegen deze stroom in en biedt literatuur nog steeds als apart vak aan. Dit geeft veel vrijheid aan docenten en leerlingen. Welke voordelen zijn er, en welke knelpunten moeten nog opgelost worden?

JORINE HELMERS, ANIEK PHAFF & GEERT VAN ROOIJEN

Op College de Heemlanden in Houten is literatuur sinds de invoering van de tweede fase een apart vak. Bij dit vak wordt zowel Nederlandse literatuur als wereldliteratuur behandeld. Leerlingen hebben bij wereldliteratuur de keuze het werk vertaald of in de oorspronkelijke taal te lezen. De naam en vorm zijn al verschillende keren aangepast: van *Glo* (Geïntegreerd literatuuronderwijs) naar *Literatuur*, en van boekenlijsten waarvan de lengte afhankelijk is van het aantal vreemde talen dat een leerling volgt tot één lijst die voor elke leerling

even lang is. Maar het principe is gebleven: een apart vak binnen de lessentabel met een eigen programma, een eigen PTA, één geheel aan leermiddelen, geïntegreerde toetsing en een autonome sectie. Ondanks de veranderingen waaraan het vak onderhevig is geweest, zijn leerlingen en docenten nog altijd te spreken over het vak Literatuur.

Bij elke onderwijsvernieuwing en lessentabelverandering stond weliswaar de keuze voor een afzonderlijk vak Literatuur ter discussie, maar elke keer kozen wij er bewust voor de situatie niet te wijzigen. Waarom? Omdat de keuze voor literatuur als vak de leerling én de

Foto: Anda van Riet

Door het enorme aanbod buitenlandse literatuur aan te boren kunnen we leerlingen aanspreken die anders moeilijk aan het lezen te krijgen zijn

docent meer vrijheid geeft. Vrijheid die zich in verschillende vormen manifesteert.

Vrijheid in literaire keuzes

Bolscher, Dirksen, Houkes en Van der Kist concludeerden in 2004 al dat elke leerling een individu is met een individuele smaak en dat het mogelijk is om elke leerling een boek aan te bevelen dat naar alle waarschijnlijkheid binnen zijn interesse en binnen zijn leesbereik valt. Door wereldliteratuur aan te bieden is de vijver om in te vissen voor leerlingen veel groter.

Ook leerlingen ervaren deze ruime keuze als positief. Louisa uit vwo 5 zegt: 'Het onderdeel wereldliteratuur geeft je vrijheid en een beter beeld van de literaire wereld en de culturen daaromheen.' Voor docenten biedt het kansen om het universele karakter van literatuur te benadrukken. Op College de Heemlanden resulteert dat bijvoorbeeld in vragen op de mondelinge eindtoets als:

- Keuzes maken is waar het in het leven vaak om draait. Het keuzeproces is geregeld in essentie terug te voeren tot: je gevoel volgen of je verstand. Welke keuzes maken de personages in *Een schitterend gebrek* (Japin), *De kleine wereld* (Büch) en *De vliegeraar* (Hosseini), en welke gevolgen hebben die keuzes voor het leven van de hoofdpersoon? Welke hoofdpersoon begrijp je het best als het gaat om het maken van keuzes?
- Vergelijk de hoofdpersonen van *Das Parfum* (Süskind) en *De engelenmaker* (Brijs) met elkaar. Geef aan of het karakters of types zijn en in hoeverre ze gelieerd zijn aan het thema.
- De Tweede Wereldoorlog heeft een grote impact op de naoorlogse literatuur. Schrijvers gaan er wel verschillend mee om en 'gebruiken' het gegeven op verschillende literaire manieren: van ruimte tot

motief en van thema tot historische tijd. Geef aan hoe de schrijvers verschillende rollen geven aan de Tweede Wereldoorlog in *De donkere kamer van Damokles* (Hermans), *Die Weisse Rose* (Scholl) en *Het jongensuur* (Burnier).

Door het enorme aanbod buitenlandse literatuur aan te boren kunnen we leerlingen aanspreken die anders moeilijk aan het lezen te krijgen zijn. Leerlingen die een specifieke belangstelling hebben voor fantasy kunnen terecht bij Tolkien, en leerlingen met interesse in magische literatuur laten we kennismaken met schrijvers als Haruki Murakami en Gabriel Garcia Márquez. Sanne uit havo 5 zegt daarover: 'Je hebt meer keuze, andere onderwerpen en andere manieren van schrijven. We kunnen bijvoorbeeld ook Engelse boeken lezen voor literatuur. Je krijgt dan toch een ander beeld van de Engelse cultuur dan wanneer een Nederlandse schrijver erover zou schrijven. Dat vond ik bijvoorbeeld bij de boeken over Sherlock Holmes.'

Vernieuwingen

Een tweede soort vrijheid is het kunnen inspringen op ontwikkelingen binnen het onderwijs in het algemeen en binnen onze school in het bijzonder. Het vak Literatuur heeft zijn meerwaarde bewezen door de vakoverstijgende aanpak die het mogelijk maakt.

De sectie Literatuur bestaat uit docenten die ook Nederlands of een moderne vreemde taal geven. Dit biedt de mogelijkheid gebruik te maken van de expertise van onze talentdocenten. Zo is in havo 4 een module gewijd aan de short story's als apart genre. De Engelse traditie van korte verhalen is groter dan de Nederlandse, en er is een duidelijke theorie aan te koppelen. Deze theorie omtrent de opbouw van het korte verhaal geeft onze havisten een houvast bij de verhaalanalyse en interpretatie. Nadat leerlingen

De aandacht voor wereldliteratuur betekent niet dat we de Nederlandse literatuur aan de kant schuiven

kennisgemaakt hebben met de theorie en deze toegepast hebben op een aantal korte verhalen, schrijven zij een eigen short story. Zij kiezen zelf of ze het verhaal in het Nederlands of Engels schrijven, waarbij niet de taalvaardigheid, maar de literaire creativiteit centraal staat. Op deze manier blijven we niet hangen in de behandeling van het literairebegrippenapparaat aan de hand van tekstfragmenten met vragen.

Daarbij heeft het vak zijn meerwaarde bewezen op onze school door zijn rol op het gebied van internationalisering. In 2010 werden op College de Heemlanden de eerste stappen gezet om een Elos-school (Europa als leeromgeving op school) te worden, een school waar internationalisering als een rode draad door het curriculum loopt. Literatuur bood hier meteen mogelijkheden, zoals de volgende voorbeelden laten zien.

Leerlingen die deelnamen aan de werkweek naar Parijs ten tijde van de hype rondom *De Da Vinci Code* van Dan Brown, lazen dit boek en organiseerden een wandeling langs belangrijke plaatsen uit het boek (Place Vendôme, Louvre, Sainte Sulpice). Maar ook nu koppelen we de boeken van de leeslijst aan internationalisering. In Barcelona vergelijken leerlingen tijdens een uitwisseling hun eigen ervaringen met de stad met het beeld dat geschetst wordt door Mendosa in *Stad der wonderen* of door Soler in *Afscheid van Barcelona*. Aangevuld met informatie verkregen door een interview met de ouders van hun gastgezin zorgt het voor een heel andere kijk op de hedendaagse geschiedenis van Spanje. Een laatste voorbeeld van integratie is het debat dat onze leerlingen voeren met Italiaanse leerlingen tijdens een uitwisseling naar aanleiding van twee moderne werken die ze allen gelezen hebben: een Italiaans en een Nederlands werk. En dan blijkt dat bijvoorbeeld Ammaniti, Koch, Veronesi en Verhulst meer overeenkomsten met elkaar vertonen dan verschillen.

Op deze manier wordt hun leeslijst meer tastbaar gemaakt.

Creativiteit

Een derde vorm van vrijheid uit zich in creativiteit. Na enkele jaren met *Laagland* te hebben gewerkt merken we dat we als sectie Literatuur zelf accenten begonnen te leggen die niet meer pasten in het stramien van een methode. Daarom is ervoor gekozen de methode de deur uit te doen en met eigen materiaal te gaan werken. Dit biedt de mogelijkheid keuzes te maken waarbij we werken en stromingen uit de Nederlandse literatuur koppelen aan de wereldliteratuur.

Zo behandelen we binnen de literatuurgeschiedenis de renaissance al jaren aan de hand van een stuk van Shakespeare en leggen we een link tussen zijn tragedies en die van Vondel en Hooft. Een bijkomend voordeel is dat in de theaters een groot aanbod is van toneel van Shakespeare. Zo kunnen we elk jaar met leerlingen naar een toneelstuk of laten we toneelgroepen naar onze school komen. In dat kader bezochten leerlingen uit havo 5 in oktober 2017 de voorstelling *Shakespeareance*, waarin op een vrolijke en luchtige wijze veel informatie werd gegeven over de tijd en taal van Shakespeare en waarin scènes uit verschillende werken gespeeld werden, zowel in het Nederlands als Engels. In de les verwerkten leerlingen deze informatie door zelf een sonnet te schrijven.

Wanneer we als onderdeel van ons curriculum de verlichting behandelen, gaat het ons net zo goed om Descartes en Locke als om Erasmus. We koppelen het existentialisme van Sartre aan Hermans en Reve. Bij het behandelen van poëzie hebben we gekozen in te gaan op de *war poets*. De gedichten en de context waarin deze poëzie is geschreven, maken elk jaar indruk op onze leerlingen. De verschrikkingen van

de oorlog en de leugen van het eervol sterven komen juist in poëzie goed tot uiting, en op deze manier laten we zien wat voor impact en kracht woorden kunnen hebben. Het universele karakter van literatuur komt ook hier tot uiting, want we leggen de oorlogsromans van Hermans en Mulisch naast de poëzie van Owen en Sassoon en naast een moderne roman als *Het menselijk lichaam* van Giordano. De gruwelijkheden van oorlogen zijn van alle tijden en gebieden, en de literatuur maakt het ons mogelijk hierover te vertellen en aandacht te besteden aan de manieren waarop verschillende culturen vorm geven aan deze literatuur. Dit geven we onze leerlingen graag mee. ‘Doordat we niet alleen boeken lezen in de talen waar we les in krijgen, leren we meer over verschillende culturen en diversiteit’, aldus Femma uit vwo 6. ‘Ik lees graag boeken over de Tweede Wereldoorlog. Doordat we ook boeken uit andere landen mogen lezen, kun je vanuit meer perspectieven en culturen over die tijd lezen’, zegt Serra uit havo 5.

En de Nederlandse literatuur?

De aandacht voor wereldliteratuur betekent niet dat we de Nederlandse literatuur aan de kant schuiven. In sommige modules is louter aandacht voor Nederlandstalige literatuur en het merendeel van de boeken dat de leerling leest, is nog steeds Nederlands of Vlaams.

Het minimale aantal Nederlandstalige titels op de leeslijst is in de sectie regelmatig onderwerp van discussie. Willen we daadwerkelijk het vak Wereldliteratuur aanbieden, dan moeten we de leerling ook waar mogelijk in staat stellen een keuze te maken uit het gehele aanbod van wereldliteratuur. Die stap hebben we niet genomen, omdat we er ook waarde aan hechten dat leerlingen kennismaken van het aanbod van eigen bodem. Op dit moment houden we aan dat zeventig procent van de gelezen werken oorspronkelijk Nederlandstalig dient te zijn.

Literatuur als vak

Naast het ruime aanbod van buitenlandse literatuur en alle mogelijkheden die dit met zich meebrengt, heeft het vak Literatuur nog meer voordelen. Literatuur staat bij bovenbouwleerlingen als apart vak op hun rooster. Het is geen onderdeel van Nederlands of de moderne vreemde talen. Tijdnood in de lessen Nederlands gaat op die manier nooit ten koste van literatuur, zoals op andere scholen wel het geval kan zijn. Literatuur heeft op deze manier meer status; onze ervaring is dat de meeste leerlingen het serieus nemen. Er is een autonome sectie Literatuur met een eigen sectieleider en een eigen budget. We maken ons eigen materiaal en de leerlingen krijgen een uniform begrippenapparaat aangereikt.

Kortom, literatuur als apart vak heeft voor ons veel voordelen. Leerlingen hebben veel keuzevrijheid wat betreft de boeken die ze lezen. Het gaat immers om de literatuur, niet om de taal. We behandelen de universele waarde die literatuur heeft. We laten zien dat alle mensen op de wereld te maken krijgen met opgroeien, liefde, verdriet en dood, terwijl elke cultuur tegelijkertijd haar eigen visie heeft op deze universele thema’s en haar eigen manier om deze thema’s te behandelen. Camiel uit vwo 6 zegt over de manier waarop het vak georganiseerd is: ‘Ik vind het erg fijn om literatuur als apart vak te hebben. Je hebt één docent, wat duidelijkheid schept in plaats van voor elke taal een andere docent die je verslagen nakijkt. Doordat het één geheel is, maakt dat het overzichtelijk voor mij als leerling.’

Literatuur kan ons ook helpen om de cultuur en de geschiedenis van een ander land te doorgronden. Ontvoeringen om een politiek bewind onder druk te zetten zijn, gelukkig, een buitenlands verschijnsel, maar door een werk als *Ontvoeringsbericht* (Márquez) komen leerlingen hiermee wel in aanraking. Een boek als *Zo god het wil* (Ammaniti) laat ons de troosteloos-

heid en uitzichtloosheid zien van arbeiders in Italië. Er is dus meer ruimte voor doelstellingen als culturele, maatschappelijke en persoonlijke vorming.

Knelpunten

Natuurlijk staan op College de Heemlanden tussen droom en daad ook praktische bezwaren. Voor een deel zijn dit de problemen waarover Cor Geljon in 2003 al schreef in *Tsjip/Letteren*. Een eerste knelpunt is dat collega’s van de vreemdetalensecties in eerste instantie vonden dat leerlingen te weinig leeskilometers maakten in de vreemde taal; alleen in de onderbouw werd fictie immers nog in de oorspronkelijke taal gelezen. Dit probleem is deels opgelost door meer non-fictie te gaan lezen tijdens die lessen. Toch blijven collega’s het een gemis vinden dat leerlingen geen romans in de originele taal lezen.

Een tweede knelpunt zit in de status van het vak. Leverde Literatuur vanaf de invoering nog een volwaardig schoolexamencijfer, sinds 2009 wordt het cijfer voor Literatuur verdisconteerd in het zogeheten combinatiecijfer. Het eindcijfer Literatuur wordt met de schoolexamencijfers voor Maatschappijleer, Ckv, Levensbeschouwing en het profielwerkstuk samengevoegd tot één cijfer op de eindlijst. Alle resultaten van bovengenoemde vakken wegen in het combinatiecijfer even zwaar. Dit komt de motivatie van leerlingen natuurlijk niet per se ten goede – zeker niet als literatuur het laatste cijfer is dat bekend wordt. Overigens zien we geen significante wijziging van de cijfers Literatuur sinds 2009.

Een volgend probleem heeft te maken met de samenstelling van het schoolexamencijfer Nederlands. Op College de Heemlanden is dat cijfer alleen gebaseerd op de vaardigheden lezen, spreken/luisteren en schrijven. Dit zou een discrepantie op kunnen leveren met leerlingen van andere scholen. We merken dat sommige leerlingen die de overgang maken naar het

vavo een ander cijfer voor Nederlands meenemen. In een extreem geval zou dat kunnen betekenen dat een leerling zijn diploma wel haalt met een andere berekening (bijvoorbeeld doordat het cijfer voor Literatuur een minder schoolexamencijfer voor de talen omhoogtrekt).

Een vierde moeilijkheid ligt bij de werkdruk. De nakijkdruk bij de toetsing van Literatuur (formatief met boekopdrachten of summatief in de vorm van literatuurtoetsen, mondeling of schriftelijk) is hoog, zeker in combinatie met de hoeveelheid klassen die de docent les moet geven, aangezien het maar een klein vak met weinig uren per klas betreft. Een tweede aspect met betrekking tot werkdruk is de beperkte ontwikkeltijd. Het vak Literatuur wordt altijd als vak ‘ernaast’ gegeven, waardoor sectietijd over twee secties verdeeld moet worden. De ervaring leert dat de talensecties vaak voorrang krijgen, en zo blijft er minder tijd over voor de sectie Literatuur. Dat is jammer, want het materiaal voor literatuur wordt zelf ontwikkeld.

Ondanks deze knelpunten twijfelen we zeker niet aan de meerwaarde van het vak Literatuur/Glo. Zowel de inhoudelijke als de didactische argumenten voor de geïntegreerde aanpak van ons literatuuronderwijs blijven prevaleren boven de bezwaren van vooral praktische aard. Het maakt het mogelijk gebruik te maken van eenduidige terminologie, het voorkomt overlap en het stelt ons in staat de literatuurgeschiedenis als samenhangend geheel te presenteren. We moedigen leerlingen aan hun blik op de wereld te verbreden door het lezen van wereldliteratuur en op zoek te gaan naar de universele thema’s van de literatuur. ■

LITERATUUR

Bolscher, I., Dirksen, J., Houkes, H., & Kist, S. van der. (2004).

Literatuur en fictie. Leidschendam: Biblion.

Geljon, C. (2003). GLO – the state of the art: Hoe staat het nieuwe vak ervoor? *Tsjip/Letteren*, 13(1), 39–42.